
Boekbesprekingen

Gerald Hoinville, Roger Jowell, and Associates, **Survey Research Practice**, London 1978.

Er zijn onderwerpen waarover telkens nieuwe boeken kunnen verschijnen, ook wanneer het onderwerp zelf niet of nauwelijks aan verandering onderhevig is. Tot deze categorie behoren de talrijke inleidingen in de statistiek, alsmede de bijbel. Soms lukt het echter ook een boek te schrijven over een onderwerp dat diepgaand in discussie is geweest en waarover nieuwe opvattingen zijn gegroeid, zonder dat de auteur blijk geeft hier iets van bespeurd te hebben. Tot deze categorie behoort *Survey Research Practice*. Er is alle reden om over dit boek een positieve recensie te schrijven, mits we de optiek van de jaren vijftig bezigen.

Het schrijverscollectief bestond uit tien personen die allen verbonden zijn aan hetzelfde niet-commerciële onderzoeksinstituut, waarvan de twee op de titelpagina met name vermelde auteurs de leiding hebben; een formule die waarschijnlijk niet inspireert tot het uiten van originele ideeën. Wat we in dit boek wel aantreffen is een zakelijke en heldere uiteenzetting van allerlei kwesties waarmee een survey onderzoeker te maken heeft: selectie van items, formulering van vragen, lay out van de vragenlijst, steekproeftrekking (het beste hoofdstuk !), coderen, etc. Hierbij ligt het accent op het vlotte en efficiënte verloop van het onderzoeksproces. Voor echte problemen rond het survey-onderzoek en de consequenties hiervan voor het toepassingsbereik van deze onderzoeksmethode, is nauwelijks aandacht. Voor zover de auteurs hier oog voor hebben, wordt de zaak gebagatelliseerd door extreme voorbeelden. Ter illustratie dat sommige vragen problemen kunnen oproepen t.a.v. een eerlijke beantwoording, wordt de enquêtevraag ten tonele gevoerd waarin de respondent gevraagd wordt of hij zijn vrouw vermoord heeft. Het aantal vermoorde vrouwen blijft natuurlijk een onaangename zaak, maar het aantal onjuist beantwoorde enquêtevragen is groter. Het devies is simpel: 'These problems have to be tackled by careful question design and piloting' (p. 99/100). Soms komt de succesformule van de positieve levenshouding om de hoek kijken: het gedrag van de interviewer 'must convey confidence and competence' (95). Dit geldt ook wanneer de interviewers hun instructies krijgen: 'the researcher has to appear competent and convey confidence in himself, in his survey and the interviewers' (114). Hier spreekt het beroepsoptimisme van de glimlachende onderzoeker die het wetenschappelijk onderzoek beoordeelt in termen van aangenomen werk. Wil dit zeggen dat dit boek een adequate beschrijving geeft van de gangbare praktijk bij markt- en opinieonderzoekbureau's? Ik vrees dat de talrijke goede aanbevelingen die de auteurs doen om de kwaliteit van het werk te bewaken, in de praktijk van het opdracht-onderzoek slechts zeer ten dele worden opgevolgd. De informatie die af en toe doorsijpelt over de praktijken van gerenommeerde onderzoekbureau's, stemt

weinig vreugdevol. Kostenbeheersing in een arbeidsintensief bedrijf kan op gespannen voet staan met kwaliteitsbewaking.

A. Nooij

J. den Draak, **De binnenstad als woonmilieu**, Boom, Meppel, Amsterdam, 1979.

De na-oorlogse suburbanisatiegolf en de grote kaalslagprojecten uit de jaren zestig leken de Nederlandse binnensteden te ontvolken. Recente nieuwbouw, rehabilitatie van buurten, en de omvorming van bedrijfsruimten tot appartementen zijn echter evenzoveel uitingen van de hernieuwde belangstelling voor het wonen in de binnensteden. Er wordt zelfs al (prematuur?) gespekuleerd op het ontstaan van een re-urbanisatiebeweging. Volgens sommigen zou dit de oplossing bieden voor tal van problemen van de huidige binnensteden, anderen zien dit als een nieuwe bedreiging voor de huidige binnenstadsbewoners, omdat het een verdringsproces is dat door engelstaligen treffend met 'gentrification' wordt omschreven.

Het wonen in de binnenstad is in ieder geval opnieuw in de belangstelling gekomen bij wetenschappelijk onderzoekers, beleidsmensen en bij ontwerpers. Alleen al daarom is het nuttig de aandacht te vestigen op de onderhavige studie die de neerslag vormt van een jarenlange belangstelling van Den Draak voor het terrein. Een groot deel van de op zich niet zo omvangrijke binnen- en buitenlandse literatuur op het gebied is in het boekje verwerkt. In de eerste plaats wordt een overzicht gegeven van het bevolkingsverloop in de binnensteden, terwijl ook het woonmilieu in algemene lijnen wordt geschetst. Dit stuk graaft niet erg diep en aan de zeer grote heterogeniteit van bevolking en van het gebied wordt nauwelijks recht gedaan. Het is ook erg moeilijk dit te doen omdat er slechts weinig cijfermateriaal voorhanden is. Volkstellingsgegevens zijn verouderd, andere systematische databronnen ontbreken. Den Draak grijpt dan ook naar de vergelijkende case-study, waarin hij voor een twintigtal nederlandse steden uit gemeentelijke en andere bronnen min of meer vergelijkbare cijfers heeft verzameld. Aan een bespreking van de recente omslag in de belangstelling voor het wonen in de binnenstad, zo deze al bestaat, komt het stuk niet toe; zelfs in het hoofdstuk dat zich bezig houdt met de vraag of er (nog) belangstelling is voor het wonen in de binnenstad moest op oud materiaal worden teruggevallен. Het plaatsen van de statistische gegevens binnen het kader van onderzoeksresultaten en het afgewogen oordeel van de auteur, maken het eerste gedeelte toch tot een bruikbaar overzicht.

In het tweede gedeelte biedt Den Draak de uitkomsten van zijn onderzoek naar het beleid van de geselecteerde gemeenten met betrekking tot hun binnenstad. Het wonen blijkt de laatste jaren in de doelstellingen weer alom als een belangrijke functie te worden aangemerkt, maar mede door een gebrekkig instrumentarium komt het bij de uiteindelijke planvorming toch veelal tussen wal en schip. Een boeiende, maar op zichzelf geen verrassende uitkomst. Met het expliciet aantonen van deze diskrepantie hoopt de auteur hier aan iets te kunnen veranderen, maar bewustwording alleen is zeker niet voldoende. Voor de ontwerper biedt Den Draak iets meer: een geheel hoofdstuk is gewijd aan de uitgangspunten voor de inrichting en vormgevingen van het binnenstads woonmilieu.

J. van Weesep

Maurice Punch, **Policing The Inner City. A Study of Amsterdam's Warmoesstraat.** MacMillan, London 1979, 231 blz.

De politie in de Amsterdamse Warmoesstraat is geleidelijk een 'cause célèbre' geworden. In negatieve zin omdat (met name door pers en klachtenburo's) praktijken ontdekt zijn, waarvan we – in onze zelfgenoegzaamheid – meenden dat ze overal elders, maar niet bij de Nederlandse politie voorkwamen.

Een positiever, hoewel niet kritiekloos, beeld komt naar voren uit een reeks publicaties van Maurice Punch, waarvan '*Policing The Inner City*' de meest recente is.

In het eerste hoofdstuk van zijn boek (het enige dat eerder gepubliceerd werd) vraagt Punch zich o.a. af of sommige (minder fraaie) zaken aan zijn (participerende) waarneming onttrokken zijn (p. 12/13; zie ook p. 80; p. 83-85).

Gegeven echter de intensiteit van zijn veldwerk (p. 16) en de vertrouwensrelatie die hij met veel politiemensen wist op te bouwen, acht hij het uiteindelijk onaannemelijk dat zijn beeld van de Warmoesstraat fundamenteel vertekend is.

Met Punch, meen ik, dat de verklaring voor de aantoonbare kloof tussen populaire en wetenschappelijke beeldvorming elders gezocht moet worden. De sleutel ligt in de vergelijkingsmaatstaf die men hanteert. Voor de 'doorsnee'-Nederlander is de situatie in de Amsterdamse binnenstad èn qua publiek èn qua politie een ongunstig (en niet zelden bedreigend) extreem.

Punch, als 'outsider' in Nederland, geeft er de voorkeur aan zijn bevindingen af te zetten tegen vergelijkbare grootstedelijke situaties, die in Nederland niet te vinden zijn (p. 3). Een dergelijke cross-culturele benadering relativeert en verheldert.

Verhelderend is vooral de door Punch herhaalde gesignaleerde toenemende spanning tussen een 'verlicht' justitieel systeem enerzijds en een toenemende criminaliteit anderzijds (o.a. p. 32; p. 184 e.v.). De relativering heeft ten dele betrekking op diezelfde criminaliteit (geen reden tot zorg voor een burgemeester van een grote Amerikaanse stad; p. 36), maar vooral op het 'politie-probleem'. Punch constateert dat ook in Amsterdam de kwaliteit van het politiewerk onder druk staat (o.a. p. 29; p. 51 e.v.; p. 186).

Ontsporingen als corruptie, geweld en discriminatie komen voor, hoewel Punch ze zelf zelden heeft kunnen constateren (o.a. p. 80; p. 118 e.v.). Wezenlijk is echter vooral dat het hier lijkt te gaan om (betreurenswaardige) incidenten en niet om een systeem. Noch in de praktijk (zelfs in de Amsterdamse binnenstad grotendeels routinematig en ondramatisch; p. 121) noch in het beleid, noch in de beroeps cultuur (het centrale thema van het boek) zijn dergelijke praktijken verankerd, laat staan dat ze er door gelegitimeerd worden.

'*Policing The Inner City*' combineert op waardevolle wijze de uitkomsten van participerend onderzoek met een interactionistisch theoretisch perspectief. Juist door de cross-culturele benadering biedt het boek ook een goed overzicht van recente bijdragen (o.a. van Cain, Chatterton, Manning en Rubinstein) aan een sociologie van de politie.

A. Cachet

Allen W. Johnson, **Research Methods in Social Anthropology.** London: Edward Arnold, 1978, 231 blz.

Handboeken over technische aspecten van antropologisch onderzoek zijn betrekkelijk zeldzaam. De dominante vorm van onderzoek, het zogenaamde participerend-observeren, oftewel kortweg: *veldwerk*, was in het verleden een kwestie van leren-door-doen. Het

eerste veldwerk had soms haast het karakter van een 'rite de passage'. Wat er in de eerste helft van deze eeuw over antropologisch onderzoek werd geschreven is te vinden in enkele artikelen over concrete technieken (het interview, de genealogische methode), en in inleidingen tot monografieën. Zo is Malinowski's *Inleiding tot Argonauts of the Western Pacific* (1922) lange tijd een van de weinige handleidingen geweest voor diegenen die veldwerk wilden gaan verrichten (niemand beseftte dat Malinowski, blijkens zijn postuum gepubliceerde dagboek, in feite heel anders werkte dan hij in *Argonauts* voorgaf).

Sinds de jaren '60 is de situatie veranderd. De eerste werken op het gebied waren gebundelde artikelen, zoals die van Jongmans en Gutkind (*Anthropologists in the Field*, 1976) en Epstein (*The Craft of Anthropology*, 1967). In 1970 verscheen Pelto, *Anthropological Research. The Structure of Inquiry*, dat een systematische inleiding geeft. Johnson's boek, dat in Amerika uitkwam (het verschil in titel is significant!) als *Quantification in Cultural Anthropology* (Stanford U.P.) is beperkter van opzet. Cultureel antropologen, zegt Johnson, zijn die sociale wetenschappers die hun materiaal verzamelen door middel van participierend observeren, die een holistisch referentiekader gebruiken en wier doel is de ontwikkeling van intercultureel valide theorieën omtrent menselijk denken en doen (p. 9). Over de *bestaande* antropologische theorie is Johnson kort maar zeer duidelijk: er bestaat (nog) geen antropologische theorie – er bestaat alleen streven naar zo'n theorie. Wel bestaan er algemene orientaties, dat zijn: gezichtspunten van waaruit culturele systemen bestudeerd kunnen worden (p. 17). De vijf orientaties die hij in zijn boek betreft zijn: input-output, ruil, culture & personality, maximalisatie, en cognitieve orientatie. In een vijftal hoofdstukken laat hij dan zien hoe in het kader van die vijf orientaties relevante gegevens verzameld kunnen worden. Hij legt daarbij de nadruk op kwantitatief onderzoek, mede op grond van de overweging dat theorieën intercultureel valide dienen te zijn, en demonstreert aan de hand van verschillende voorbeelden dat er veel meer gekwantificeerd kan worden dan menig antropoloog voor mogelijk houdt, en dat is bijzonder leerzaam. Overigens, algemene regels over 'hoe het hoort' komen in dit boek weinig aan de orde – de presentatie aan de hand van voorbeelden is ongetwijfeld een weerslag van de doe-het-zelf traditie in de antropologie. Het voordeel van deze presentatie voor bijv. studenten is dat er geen moeilijk overbrugbare kloof ontstaat tussen methodische regels en hun toepassing.

Hoewel Johnson impliciet de tegenstelling tussen kwantitatief en kwalitatief onderzoek maakt blijft het tweede type erg onderbelicht. In zijn voorbeelden komen vooral die verschijnselen aan de orde die kwantificeerbaar zijn. Verschijnselen die door hun aard en betekenis moeilijk (en sommigen zullen zeggen: onmogelijk) te kwantificeren zijn, of waar kwantiteit maar één kant van het verschijnsel is, komen nauwelijks ter sprake. Ondanks dit bezwaar – tenslotte is in de antropologie het gevaar dat het een wetenschap van het kwantificeerbare wordt nog niet zo groot – vind ik het boek een zeer welkome aanwinst voor elkeen die participierend-observerend onderzoek gaat verrichten.

P. Kloos

Bero Rigauer. Warenstrukturelle Bedingungen leistungssportlichen Handelns. Ein Beitrag zur sportsoziologischen Theoriebildung Verlag Andreas Achenbach Lollar, Mörfelden 1979, 192 blz.

Van de 158 pagina's tekst van het nieuwste boek van Rigauer, auteur van het in 1969 verschenen 'Sport und Arbeit', zijn er 66 gewijd aan het opstellen van een aanzet tot een

algemene structuurtheorie van de samenleving. De 92 resterende pagina's worden gebruikt om de algemene structuurtheorie toe te spitsen tot een theorie over sport.

In het algemeen theoretische deel toont Rigauer op basis van de teksten van een aantal meer en minder bekende figuren uit de sociale wetenschappen aan dat het kapitalisme ertoe leidt dat mensen elkaar als gebruiks- en ruilwaarden beschouwen. Men behandelt en waardeert elkaar op basis van prestaties, nut en efficiëntie.

Toegespitst op sport betekent dit dat ook op dit terrein, waarden, normen en gedragspatronen van economische aard doorgedrongen zijn.

Doel van het boek is om tot een theorie te komen waarmee onderzocht kan worden hoe mensen sportieve activiteiten kunnen verrichten, louter om de lichamelijke en geestelijke genoegens ervan, zonder onderworpen te zijn aan allerlei vormen van reglementering, meting en concurrentie. Rigauer wil de sportbeoefening bevrijden van de economisch bepaalde denk- en relatievormen eigen aan het kapitalisme. Hiermee mengt hij zich in een discussie van pedagogen, sportambtenaren en sportbestuurders die vanaf het midden van de jaren zestig gevoerd wordt. Deze discussie heeft betrekking op de scheiding die aan het ontstaan is tussen de meer intensieve sportbeoefening die soms kan uitmonden in de topsport en de minder verplichtende vormen van sport zoals die bij het trimmen en 'jogging' naar voren komen. Het herkennen en praktische controversen. De praktische controversen houden verband met de strijd om overheids subsidies. Moeten deze subsidies gaan naar de sportorganisaties die vooral de meer intensieve vormen van sport reguleren of naar instanties die zich speciaal richten op de bevordering van minder verplichtende vormen van sport, zoals gemeentelijke diensten of andere speciaal daarvoor op te richten organisaties? De theoretische controversen sluiten hierbij aan. Sport zoals in het kader van de sportorganisaties bedreven wordt, is volgens veel pedagogen te veel prestatiegericht en laat andere menselijke mogelijkheden zoals solidariteit en samenwerking te weinig tot hun recht komen. Om dat wel te bereiken zouden alternatieve vormen van sport ontwikkeld moeten worden.

Wat men ook van deze controversen mag denken, duidelijk is wel dat Rigauer zijn medestanders voor alternatieve vormen van sport geen goede dienst met zijn boek bewijst. Het algemeen-theoretische deel vormt een rare hutspot waarin niet gemakkelijk combineerbare opvattingen van Horkheimer, Adorno, Durkheim, Parsons en Marcuse probleemloos samengebracht zijn. Het symbolisch interactionisme wordt zonder commentaar gecombineerd met de opvattingen over interactie van Homans.

Na de zwaarwichtige algemeen-theoretische stukken is het opmerkelijk hoe lichtzinnig Rigauer zijn eigenlijke onderwerp, de sport, behandelt. Centraal bij sport staat volgens hem de lichaamsbeweging (p. 77). Nonchalant worden hiermee denksporten als schaken, dammen en bridge en van-vervoersmiddelen-afhankelijke sporten zoals auto-, motor-, (zeil)boot- en paardenraces terzijde geschoven. De wijze waarop hij sommige marxistische begrippen op sport toepast is ronduit belachelijk. Het meerwaarde-principe toegepast op sport houdt in dat mensen op sportgebied steeds meer proberen te presteren (meer waard proberen te zijn) (p. 140). Het begrip 'Verelending' wordt gebruikt in verband met de lichamelijke ellende die het arbeidsproces mensen toebrengt (p. 157). Rigauer formuleert in een verhandeling over sportartikelen vier stellingen van een zodanige onbenulligheid dat de uitdrukking 'open deuren intrappen' niet sterk genoeg is om ze te karakteriseren. Deze vier stellingen komen neer op de volgende vier uitspraken: 1) Voor sportartikelen wordt reclame gemaakt (p. 99). 2) Er wordt voortdurend naar gestreefd sportartikelen aantrekkelijker voor de kopers te maken (p. 100). 3) Sportartikelen kunnen door sportbeoefenaren gebruikt worden, de producenten maken er winst mee (p. 104). 4) Reclame en vernieuwing van sportartikelen moeten zowel in verband met de belangen van

gebruikers als van producenten bestudeerd worden (p. 105).

Ik kan nog wel doorgaan met mijn kritiek, maar het zal nu wel duidelijk zijn dat dit geen goed boek is. Nog één opmerking, Rigauer verbindt het concurreren, het prestatiestreven en het meten en beoordelen van prestaties met het tot waar worden van sportieve activiteiten in kapitalistische samenlevingen. Wat hij denkt over topsportlanden bij uitstek, zoals de DDR en de Sovjetunie zegt hij nergens. Kortom, het belang van Rigauer's bijdrage tot het denken over sport is omgekeerd evenredig aan de lengte en de ingewikkeldheid van de zinnen waarmee hij zich uitdrukt.

R. Stokvis

Dew, E., **The difficult flowering of Surinam; ethnicity and politics in a plural society**, Martinus Nijhoff, Den Haag, Boston, London, 1978.

Het verband tussen etniciteit en politiek in de derde wereld landen in een geliefd koosd thema in de sociale wetenschappen. Het boek van Dew is de eerste poging voor Suriname een verband te leggen tussen politieke ontwikkeling en etnische segmentatie. De vraag waarom dit niet eerder gebeurd is kan hier niet beantwoord worden. Verrassend is echter dat Dew's boek naast een enkele positieve eigenschap diverse tekortkomingen vertoont die misschien vermeden hadden kunnen worden wanneer hij de politicologische literatuur over de derde wereldlanden grondiger had bestudeerd.

Van het acht hoofdstukken tellende boek zijn er zeven uitgetrokken 'to tell the story' (p. VIII). In het laatste hoofdstuk wordt op de voorgaande theoretische gereflecteerd. Het eerste hoofdstuk bevat de gebruikelijke sociografische gegevens die nodig zijn voor een goede presentatie; in het tweede wordt de geschiedenis van Suriname kort geschetst. De eigenlijke 'story' gaat over de *parlementaire geschiedenis* van het land welke na de 2e Wereldoorlog een aanvang neemt. Dew is erin geslaagd een indrukwekkende hoeveelheid politieke gebeurtenissen, feiten en incidenten op nauwgezette wijze te verzamelen en ordelijk te presenteren. Dit is een niet te onderschatten verdienste. Het is daarom dan ook erg jammer dat in de wijze van ordening, die z'n theorie weerspiegelt, de eerste beperkingen zichtbaar worden.

Opvallend is b.v. dat Dew haast elke gebeurtenis in etnische termen interpreteert. Dit geldt zowel voor de parlementaire acties als die daarbuiten. Zelfs de grootste staking in de Surinaamse geschiedenis welke plaatsvond in 1973 is voor Dew toch hoofdzakelijk een actie van creoolse stakers tegen een 'hindoestaanse' regering. Zo geobseedeerd is Dew door de etnische flower Suriname dat hij de vestiging van de slavenmaatschappij benadert als volgt: 'From the beginning of its contact with the West, Surinam's history may be told in terms of ethnic relations' (p. 21). Het feit dat etniciteit een *historische* categorie is dat ontstaat en overheerst onder specifieke maatschappelijke voorwaarden (integratie van verschillende groepen in één natie-verband, maatschappelijke instabiliteit c.q. onzekerheid, competitie) en zodoende 'the organizing focus' wordt, ontgaat hem volkomen.

Deze bias brengt een andere beperking met zich mee: de (impliciete) ontkenning van het bestaan van *klassen*. Wanneer Dew de Surinaamse samenleving nader onderverdeelt, gebeurt dit langs lijnen van etnische groepen, godsdienst, taal, woonplaats, beroep en acculturatie. In de historische schetst treft men nauwelijks iets aan over de formatie van klassen; koloniale gouverneurs en een emanciperende ambtenarentop maken de geschiedenis. Ook in de meer contemporaine geschiedenis zijn de actoren individuen, etnische groepsvertegenwoordigers. Hieruit vloeien een aantal belangrijke consequenties voort: ten eerste kan Dew, ondanks het feit dat de geraadpleegde literatuur hem voldoende aanlei-

ding daartoe geeft, moeilijk erkennen dat de oprichting van politieke partijen op etnische basis in het na-oorlogse Suriname, niet zo zeer plaats vond door leden van de diverse etnische groepen, maar merendeels door ondernemers, geldschieters, juristen, en andere voorgangers uit deze groepen. Ten tweede dat de diverse vormen van klassenstrijd voor Dew een kwestie is van etnische conflicten. Ten derde dat de politieke voorgangers c.q. leiders gezien worden als vertegenwoordigers van een ongestratificeerde etnische achterban. En ten vierde dat de onderste lagen in de Surinaamse maatschappij autonome initiatieven ontzegd worden, hoe halfslachtig, ongeorganiseerd en rudimentair deze initiatieven ook geweest mogen zijn.

Kortom, Dew's story is een typisch Amerikaans verhaal, een leidersgeschiedenis van koloniale gouverneurs en culturele helden die heroïsch binnen een parlementair kader een vaag groepsbelang behartigen geïnspireerd door louter ideële motieven. Een verhaal waarin tevens het Subjekt autonoom is, of in andere bewoordingen, waarin het politieke stelsel als gesloten wordt verondersteld. Het is geen toeval dat de voetnoten met de 'personel communications' van Dew vrijwel allen betrekking hebben op gesprekken met lieden uit de Surinaamse elite. M.a.w., het is de 'story from above!'

De boven aangeduide beperkingen hebben belangrijke implicaties voor het zg. theoretische hoofdstuk waar Dew de voorwaarden wil onderzoeken die de Surinaamse maatschappij stabiel en accommodatief houden. Lange tijd werd dit gedaan vanuit de theorie over de consociational democracy, een normatief model ontwikkeld door de Nederlandse politicoloog A. Lijphart en beknopt gedefinieerd als 'government by elite cartel designed to turn a democracy with a fragmented political culture into a stable democracy' (p. 202). Tot 1973 bestonden de opeenvolgende Surinaamse regeringen min of meer uit coalities uit diverse politieke partijen. Maar in de periode daarna waren het overwegend creoolse regeringen die de macht in handen hadden. De enkele kleine politieke partijen van etnisch andere origine die deelnemen aan de regeringscoalitie garanderen geen politieke stabiliteit; de grootste etnische blokken zitten immers in de oppositiebanken. Dew spreekt voor de periode ná 1973 zelfs van een test in anti-consociationalism. Zijn voorstel om als voorwaarde in Lijpharts model op te nemen participatie van de *grootste* politieke partijen in de regering heeft dan ook als oogmerk om de theorie over de consociational democracy voor een bankroet te behoeden.

Dat desondanks Suriname na 1973 grote sociale en politieke onrust behouden is gebleven kan Dew alleen maar verklaren uit een aantal factoren die in z'n verhaal nauwelijks aan bod kwamen: de leiders blijken een 'commitment to civic liberties' te hebben, een belang bij de 'preservation of the economic system' en 'respect for each others cultural autonomy' (p. 206). Afgezien van het feit dat de ervaring in Suriname in toeneemende mate leert dat de leiders het met de civic liberties en het respect voor elkaars culturele autonomie niet zo nauw nemen, geven de eerder genoemde factoren weer het *gemeenschappelijk belang* van de Surinaamse politieke bonzen bij de handhaving van de status quo. Consociationalism of niet, het gemeenschappelijk belang houdt hen koest. De *intra-klasse* conflicten zijn niet heftig genoeg om de parlementaire democratie op te heffen.

Dat is het ook niet geweest in een door rassenonlusten geteisterd land als het voormalige Brits Guyana. Vergelijking met dit buurland leert dat de zg. politieke stabiliteit in plurale samenlevingen de *pacificatie van de massa* vooronderstelt. Het is de stand van de *klassenstrijd* en de vormen waarin zij zich voordoet welke bepalen of en in welke mate het politieke stelsel als stabiel aangemerkt kan worden.

Dit geldt uiteraard ook voor het omgekeerde: politieke desintegratie ontstaat niet zozeer door intra-klasse conflicten aan de top van de maatschappij, maar door de radica-

lisering van de massa. Had Dew meer aandacht besteedt aan de stakingen in Suriname (1969, 1971, 1973) dan was dit hem zeker niet ontgaan. Maar hij laat zich hier wederom misleiden door een Amerikaans referentiekader. Als belangrijkste bron van instabiliteit ziet Dew het verschijnsel *outbidding* welke omschreven wordt als: '...communally based political entrepreneurs seek to increase the salience of communal issues and then to outbid the ambiguous multi-ethnic coalition' (p. 206). Ook hier wordt de massa als gepacificeerd voorondersteld en ligt de bron van het conflict in de competitie om regeermacht door nieuwe mededingers. Het vraagstuk van politieke stabiliteit/instabiliteit is voor hem een kwestie van strijd tussen consociationalists en outbidders, ordehandhavers en ordeverstoorders, consociationalists en etnische extremisten (p. 208). Het enige welbekende begrippenpaar dat hier ontbreekt is het Amerikaanse duiven en haviken; we hebben hier te maken met het klassieke probleem van het ethnocentrisme.

The difficult flowering of Surinam weerspiegelt een hardnekkige trend onder sociale wetenschappers om uitgangspunten van theorievorming niet te onderzoeken op de vooronderstellingen. Wanneer Dew vindt dat Suriname 'does have a record of which she can be proud' (p. vii), dan geldt dit i.t.t. verschillende Latijns Amerikaanse landen voor de *niet-gewelddadige* repressie van klassen c.q. pacificatie van de massa. Het parlementaire spel vindt haar verdere en ongestoorde voortgang, maar wat moet denken van de vlucht van een derde van de bevolking naar Nederland? It is difficult indeed!

R. Gowricharn

Deborah Fellow, **Women in Accra: Options for autonomy**, Reference Publications, Algonac, 1977.

Wat het meest in het oog springt in de titel van dit boek is het woord 'options'. Daarin heeft de auteur haar theoretisch uitgangspunt neergelegd. Met een verwijzing naar *L'Être et le Néant* van Sartre benadrukt zij dat er slechts sprake kan zijn van vrijheid als een individu niet vastzit aan het bestaande maar daar afstand van kan nemen, en zich kan verbeelden wat nog niet is. In haar eigen woorden (p. 36): 'The individual must be capable of perceiving alternatives to her existing situation, and she must be capable of making rational decisions about these alternatives, if she is to 'progress' – that is, depart from the traditional mindset and enlarge her horizons in terms of activities, ideas and relationships'. Zelf karakteriseert zij haar onderzoek als een speurtocht naar de aanwezigheid van dit vermogen bij vrouwen in Accra. Een speurtocht die overigens weinig resultaat opleverde: de vrouwen die zij interviewde en observeerde bleken naar Sartriaanse maatstaven, weinig 'vrij' te zijn.

Haar onderzoek bestond hoofdzakelijk uit lange interviews met vrouwen in Adabraka, een wijk van Accra. De vrouwen vormden een zeer gemengde groep wat betreft opleiding, beroep, taalgroep en burgerlijke staat, en waren steekproefsgewijs getrokken uit een bevolking van 467 vrouwen. Naast participerende observatie heeft de auteur ook gebruik gemaakt van krant- en tijdschriftenartikelen en verhalend proza.

Na de theoretische inleiding volgen er zes hoofdstukken en een conclusie. Zij bespreekt het voortbestaan van traditionele waarden naast het proces van verwestersing, en geeft vervolgens een levendige beschrijving van de wijk Adabraka. Daarna laat zij zien welke beperkingen er blijven bestaan voor vrouwen in het proces van verandering. Die beperkingen liggen vooral op het gebied van onderwijs en beroepsmogelijkheden. In de laatste twee hoofdstukken beschrijft zij hoe vrouwen hun traditionele rol van echtgenote, moeder en lid van de 'extended family' ook in de stadsomgeving behouden hebben. Relaties met

andere vrouwen, zoals burens en vriendinnen, blijven oppervlakkig en vaak vermengd met gevoelens van achterdocht. Relaties met mannen blijven een sterk sexueel karakter houden. Kortom, Pellow is, in tegenstelling tot veel andere auteurs, pessimistisch over de mogelijkheid dat vrouwen in West-Afrika zich in een stedelijk milieu meer autonomie kunnen verwerven. Het stedelijk milieu heeft de man juist zeer bevoordeeld ten koste van de vrouw.

Pellows studie heeft veel verdiensten. Het bevat uitstekend casusmateriaal en besteedt aandacht aan een probleem dat al te vaak over het hoofd gezien wordt: de gevolgen van ongewenste zwangerschap voor de positie en toekomstmogelijkheden van een jonge vrouw. Dit is een probleem dat nagenoeg iedere vrouw waarschijnlijk aan den lijve ondervindt als zij voor het eerst in verwachting raakt.

De studie is voor mij aanleiding tot drie kritische opmerkingen. De eerste betreft het Sartriaanse uitgangspunt. Is deze visie van een westers filosoof wel zonder meer toepasbaar op Ghanese vrouwen? Maar zelfs indien dat het geval zou zijn, wat is de bruikbaarheid ervan in een sociologische studie over man-vrouw relaties? Op deze wijze worden filosofische en sociologische begrippen hopeloos verward. Ook de mannen van Adabraka zullen volgens Sartre waarschijnlijk weinig 'vrij' zijn. Nog erger, deze filosoof zegt dat de onderdrukte meer vrijheid kan bezitten dan de onderdrukker. Zo wordt er een bom gelegd onder het feminisme . . .

De tweede opmerking geldt het gebrek aan samenwerking tussen antropologen in het veld. De auteur vermeldt zelf (p. 232) dat zij bij de keuze van haar onderzoeksterrein ontdekte dat een gedeelte van de wijk reeds door een andere antropoloog 'bezet' was. Verder vernemen wij niets van deze onderzoeker. Toevallig weet ik echter dat deze persoon een onderzoek verrichtte dat zeer nauw aansloot bij dat van haar en zelfs over 'vrouwen in Adabraka' gepubliceerd heeft (Sanjek en Sanjek 1976).

Overigens reppen de laatstgenoemden ook met geen woord over Pellow. Een vreemde zaak. Het lijkt wel of het om een patent gaat.

Tenslotte kan ik het niet nalaten wat vraagtekens te plaatsen achter de bewering van sommige, vrouwelijke onderzoekers, waaronder ook Pellow (p. 230), dat, vergeleken met mannen, vrouwen grote voordelen hebben bij onderzoek onder vrouwen. Zo'n opvatting is naief als er met geen woord gerept wordt over de structurele ongelijkheid tussen onderzoekster en onderzochte, een ongelijkheid die veel fundamenteeler is dan die 'kleine overeenkomst'. Trouwens, het optimisme, over de voordelen van het vrouw-zijn van de onderzoeker wordt danig getemperd door enkele opmerkingen van Pellow zelf in deze studie.

Ten eerste geeft zij aan dat relaties tussen vrouwen gekenmerkt worden door achterdocht en overheerst door gevoelens van rivaliteit. Is deze observatie dan niet tevens op haar eigen relaties met de vrouwen van toepassing? Ten tweede vraag ik me af hoe vertrouwelijk het contact tussen haar en haar informanten was als zij (p. 173) bekent dat er 'generally no diplomatic way' was om te onderzoeken of haar informanten vóór hun huwelijk kinderen gehad hadden of zwanger geweest waren.

Samenvattend kan echter gezegd worden dat Pellow op vrij overtuigende wijze aanneemelijk heeft gemaakt dat de vaak-genoemde autonomie van stadsvrouwen in West Afrika misschien meer mythe dan werkelijkheid is.

Aangehaalde literatuur:

Sanjek, R. en Lani M. Sanjek 1976, Notes on women and work in Adabraka **African Urban Notes 2** : 1-26

S. van der Geest

H.J.J. Leenen, **Rechten van mensen in de gezondheidszorg – een gezondheidsrechtelijke studie**, Samsom, Alphen aan den Rijn 1978, 275 blz.

H.J.J. Leenen, **Structuur en functioneren van de gezondheidszorg**, Samsom, Alphen aan den Rijn 1979, 118 blz.

In het eerstgenoemde werk behandelt Leenen een aantal juridische onderwerpen rond de gezondheidszorg, waaronder het patiëntenrecht, het medisch beroepsgeheim, euthanasie, abortus en genetische experimenten. Tevens worden enkele hoofdstukken aan meer fundamentele beschouwingen gewijd: grondrechten in de gezondheidszorg, het mensbeeld in de gezondheidszorg, de positie van de minderjarige. Het geheel is, ook voor de niet-jurist, een waardevol naslagwerk te noemen. Het vereist enige oplettendheid om te kunnen onderscheiden waar de schrijver uit de jurisprudentie put en waar hij zijn eigen mening ontvouwt. Het betoog is echter helder opgebouwd en biedt de lezer daardoor duidelijke aanknopingspunten om de eigen standpunten met die van de schrijver te vergelijken.

Basisthema is het recht van de mens op zelfbeschikking. Vermelding verdient zijn analyse van het recht van de patiënt om behandeling te weigeren, waar hij tot de slotsom komt, dat arts en ziekenhuis zich geenszins op grond van de weigering ontslagen kunnen achten van verdere zorg voor de patiënt. Een ander opmerkelijk gezichtspunt is, dat het streven van de overheid naar accentuering van de eerstelijns gezondheidszorg er als vanzelfsprekend van uit gaat, dat de vrouw de zieke thuis zal verzorgen – hetgeen Leenen als een feitelijke beperking van haar zelfbeschikkingsrecht aanmerkt. Bij zijn behandeling van de rechten van psychiatrische patiënten ziet de schrijver er helaas van af, vanuit zijn grondbegrippen aanbevelingen te doen met betrekking tot de urgente herziening van de langzamerhand beruchte Krankzinnigenwet.

Terecht gaat Leenen er van uit dat aan het gezondheidsrecht geen onveranderlijk mensbeeld ten grondslag kan liggen. De lezer mist echter aanduidingen in welke richting de historische, culturele en sociale invloeden op het gezondheidsrecht gezocht moeten worden, zodat het boek ondanks het voorbehoud van de schrijver een zekere pretentie van algemene geldigheid lijkt uit te stralen.

Het tweede hier te bespreken boek van de hand van Leenen is van geheel andere aard en kwaliteit. De titel suggereert opnieuw een naslagwerk, een wegwijzer in de structuur van de gezondheidszorg. In werkelijkheid blijken schrijvers ideeën inzake een beter geïntegreerd systeem van gezondheidszorg aan de orde te worden gesteld. Het werk bevat een aantal beschouwingen welke eerder in artikelvorm gepubliceerd zijn. Voor niemand die enigermate in de gezondheidszorg thuis is bevatten deze bijdragen oorspronkelijke gezichtspunten. Wij nemen kennis van een verzameling ingewikkeld gepresenteerde algemeenheden over samenhang van systemen, over centralisatie versus autonomie, en dergelijke. Concrete suggesties, hoe te komen tot een beter beheersbaar en geïntegreerd systeem van zorgverlening, zal men in dit werk vergeefs zoeken.

E. Können

Johan Niezing, **Strategy and Structure, Studies in Peace Research II**, Amsterdam: Swetz & Zeitlinger, 1978, 68 blz.

De Brusselse hoogleraar Niezing plaatst in zijn brochure 'Strategy and Structure' een aantal recente publicaties van zijn hand bij elkaar. Het boekje is als achtste deel versche-

nen in een serie geschriften van het Polemologisch Centrum van de Vrije Universiteit van Brussel (VUB).

Na een inleidend hoofdstuk over de ontwikkeling van het vredesonderzoek volgen vijf hoofdstukken over meer specifieke onderwerpen. In het tweede hoofdstuk – *Security: The Case of Conflicting Policies* – behandelt hij eerst in algemene termen de aanpassingsmechanismen die volgens hem in werking treden als in een sociaal systeem bepaalde waarden aan erosie bloot komen te staan. Niezing stelt vervolgens dat de traditionele veiligheidspolitiek van het Westen een overheersende waarde kent, namelijk dat militaire macht de beste garantie biedt voor het behoud van vrede en veiligheid. Hij constateert dan dat de moderne nucleaire wapens het fundament van onze veiligheidspolitiek – het vereiste van territoriale onschendbaarheid – juist ondergraven. De nucleaire strategieën waarbinnen deze politiek opereert maken gebruik, zegt hij, van twee elementen: aan de ene kant is er het risico dat er conflicten uitbreken, en aan de andere kant zullen die conflicten schade veroorzaken. Naar Niezings mening zijn de twee grote mogendheden er tot nu toe hooguit in geslaagd het oorlogstsisico enigszins te verminderen; de mogelijk aan te richten schade neemt echter nog steeds sprongsgewijs toe.

In het vierde hoofdstuk – *Disarmament: The Case of Graduated Unilateralism* – verwerpt hij het denkbeeld dat eenzijdige stappen in de richting van ontwapening beide partijen (de Verenigde Staten en de Sovjet Unie) zullen brengen tot steeds verdergaande eenzijdige ontwapeningsmaatregelen; er zou een soort van autonoom ontwapeningsproces moeten groeien. Als voorbeeld van deze denkrichting voert hij de psycholoog Osgood ten tonele. Osgood lanceerde niet alleen een complete ontwapeningsstrategie, maar hij ontwikkelde bovendien uitgewerkte ontwapeningsscenario's en beleidsvoorstellen. Naast een aantal bezwaren van politieke aard wijst Niezing op de theoretische onhoudbaarheid van Osgoods filosofie. Osgood transposeert namelijk de psychologische assumptie dat wantrouwen tussen mensen een belangrijke oorzaak van conflicten is, van het individuele naar het inter-statelijke niveau zonder daarvoor enige rechtvaardiging te geven.

In het vijfde hoofdstuk – *Diplomacy: The Case of Multilateralism* – wijst hij de verwachting van de hand dat multilaterale diplomatieke contacten in internationale organisaties de deelnemende landen dichter tot elkaar zullen brengen. Er zijn, zegt hij, twee voorsnog onoplosbare problemen. Ten eerste zijn de diplomaten niet bereid zich eerder met de internationale organisatie dan met de eigen staat te identificeren. Ten tweede is er de vraag wat die internationale organisaties dan wel moeten integreren. Aangezien deze organisaties meestal op regionaal niveau opereren, draagt multilaterale diplomatie immers juist bij tot een steeds sterkere regionalisering van de wereld.

Het naar mijn smaak belangwekkendste deel van Niezings publicatie is in zijn derde hoofdstuk – *Understanding Negotiations: The Case of Arms Control*. Volgens hem moeten wapenbeheersingsbesprekingen vooral worden bestudeerd om zodoende het bewapeningsproces zelf te leren kennen. Vooral langdurige en veelomvattende onderhandelingen lenen zich er bij uitstek voor om hun maatschappelijke functies en de dynamiek van het onderhandelingsproces te bestuderen. Jammer genoeg komt Niezing zelf niet tot enige aanzet in die richting.

Al met al geeft Niezings brochure een beknopt en toegankelijk overzicht van wat er in de vredeswetenschap speelt. Vooral onbekenden op dit terrein worden snel wegwijs gemaakt.

F.M. Roschar

Rob Kroes, ed., **The Intellectual in America**. Amerika-Instituut, Universiteit van Amsterdam (European Contributions to American Studies, II). Amsterdam 1979, 159 blz.

Deze bundel heeft zijn zwaartepunt in de beschrijving van een stukje ideeëngeschiedenis: de houdingen en meningen van Amerikaanse intellectuelen van de jaren dertig tot heden. Hoe deze zich ontwikkeld hebben van radicale kritiek op de Amerikaanse samenleving tijdens de crisisjaren, via conformisme gedurende de Koude Oorlog tot nieuwe onvrede in de laatste decennia, wordt verhaald in het kernstuk van de bundel, de bijdrage van Richard H. Pells (die ik persoonlijk ook de meest belangwekkende van het boek vind). Pells spreekt het vermoeden uit dat de Amerikaanse intellectuelen, of zij nu radicaal-links dan wel neo-conservatief zijn, steeds gemotiveerd worden door dezelfde beweegredenen: een zoeken naar identiteit en een verlangen naar 'community'. Zijn artikel wordt gevolgd door een wat minder geslaagd opstel van Richard Martin over de kritische intellectuelen in de jaren zeventig. Deze beide artikelen worden gecompleteerd door Maarten van Rossem, die de geschiedenis van de teleurgestelde progressieven van 'Partisan Review' (met name Lionel Trilling) beschrijft, en Christopher Lasch, die de ideeën van Lewis Mumford behandelt.

Concentreren de tot nu toe genoemde schrijvers zich op de laatste vijftig jaar, een wijder kader wordt uitgezet in de bijdragen van Rob Kroes en James Gilbert. De eerstgenoemde geeft in het openingsartikel een historisch overzicht van het Amerikaanse denken over de positie van de intellectueel in de samenleving, terwijl hij in het slotartikel de vormen die de Amerikaanse zelfkritiek heeft aangenomen, zowel als de meest courante Amerikaanse mythen behandelt. Gilbert schrijft over het sociaal en politiek radicalisme in de Amerikaanse geschiedenis, uitgaande van Sombarts bekende probleemstelling: waarom is er geen socialisme in de Verenigde Staten? Tenslotte draagt Marc Chenetier een artikel bij over de verschillen tussen Franse en Amerikaanse intellectuelen, en bevat de bundel nog twee artikelen over het Amerikaanse pragmatisme (door Paul J. Nagy en Cees J.M. Schuyt) die echter slechts zijdelings met het thema van het boek te maken hebben.

Als geheel een interessante en informatieve verzameling artikelen, bestemd en geschikt voor een wijder publiek dan de specialisten in Amerikanistiek alleen. De lectuur ervan veronderstelt enige globale voorkennis van de intellectuele en politieke geschiedenis van de Verenigde Staten bij de lezer. In verband daarmee kan men het beste beginnen met het lezen van de beide artikelen van Kroes.

J.M.M. de Valk

Peter E.J. Buiks, **Alexis de Tocqueville en de democratische revolutie. Een cultuursociologische interpretatie** Van Gorcum, Assen 1979, VIII en 208 blz.

In dit boek, de eerste uitvoerige studie over Tocqueville in het Nederlands, wordt diens betekenis voor de sociologie onderzocht. Als zijn voornaamste bijdrage tot deze wetenschap ziet Buiks zijn analyse van het Westerse democratiseringsproces. Daarnaast is ook Tocquevilles methodologie van belang, omdat hij als een der eersten een cultuursociologische benadering van zijn onderwerp heeft gekozen.

Het boek opent met een schets van de opkomst van de sociologie in de sociaal-culturele omstandigheden van de achttiende en negentiende eeuw. Daarna volgt een korte biografie van Tocqueville. In het tweede deel, dat gewijd is aan 'Tocquevilles stijl van observeren,

analyseren en interpreteren' wordt in de eerste plaats uitvoerig ingegaan op de inhoud van diens beschouwingen over het democratische cultuurpatroon en de wording daarvan. In de tweede plaats wordt zijn methode onder de loep genomen. Het derde en laatste deel van het boek is gewijd aan de kenmerken van de cultuursociologische methode, de geschiedenis daarvan en Tocquevilles bijdrage daaraan. Tenslotte wordt het werk van Tocqueville vergeleken met dat van andere klassieke sociologen.

Het gehele boek overziende, kan worden vastgesteld dat Buiks een goed oog heeft gehad zowel voor de hoofdthema's van Tocquevilles sociologie als voor het eigen karakter van diens methodologie. Wat het eerste betreft heeft hij trouwens voorgangers (Birnbaum, Lively, Poggi), met wier bevindingen de zijne in hoofdlijnen overeenstemmen. Anders is het gesteld met Tocquevilles sociologische benaderingswijze, die tot heden toe niet het onderwerp van een afzonderlijke studie is geweest. Het is de verdienste van de schrijver, hiermede een begin gemaakt te hebben. Dit gezegd hebbende, moet ik er wel aan toevoegen dat aan de wijze waarop hij dit gedaan heeft wel enige bezwaren kleven. Het voornaamste daarvan is de weinig strakke betoogtrant van de auteur. Zijn stijl is, afgezien van enkele onduidelijke passages, helder genoeg; zijn compositie daarentegen vaak onoverzichtelijk.

Een voorbeeld daarvan: Bij de behandeling van Tocquevilles visie op het cultuurpatroon (blz. 68vv) stuit de auteur op Tocquevilles dikwijls vage gebruik van termen als 'institutions', 'état social', 'moeurs', 'croyances dogmatiques' e.d. Nu is het al moeilijk genoeg om hieruit een samenhangend beeld van Tocquevilles conceptuele schema af te leiden (want deze heeft zijn methodologie nimmer expliciet uiteengezet), maar Buiks maakt de zaken nog ingewikkelder door zelf ook nog diverse begrippen in te voeren (anaskopisch-kataskopisch, structuur-cultuur). De lezer krijgt daardoor een allesbehalve helder beeld. Achtereenvolgens kan men bij Buiks lezen dat Tocqueville de 'instituten als scharnierpunten van zijn analyses koos' (blz. 69); dat 'het concept moeurs de sleutel tot een begrip van de benaderingswijze van Tocqueville' vormt (blz. 69); dat 'Tocquevilles analytische vertrekpunt steeds een bepaald type institutionele structuur, een état social' is (blz. 74); en dat 'het grondpatroon van zijn analyse van de interrelatie van de constituerende factoren van een bepaald cultuurpatroon' wordt gevormd door een onderscheid in algemene en secundaire factoren (blz. 80). Ik wil niet beweren dat het onmogelijk is al deze omschrijvingen in één visie onder te brengen, maar voor mij heeft de auteur dat niet duidelijk kunnen maken.

Meer in het algemeen kan men zeggen dat Buiks' betoogtrant lijdt onder het feit dat hij te vaak zijn argumentatie onderbreekt voor inlassen die misschien wel interessante gegevens bevatten, maar het lastig maken de lijn van zijn betoog te volgen. Ik denk nu aan de talrijke verwijzingen naar oude en moderne auteurs en de door hen ontwikkelde concepten, die met die van Tocqueville vergeleken worden of ter verduidelijking worden gebruikt (Locke, Montesquieu, Kant, Comte, Rickert, Weber, Mannheim, Popper, Garfinkel). Lang niet altijd echter werken deze beschouwingen verhelderend. Overigens lijken mij deze uiteenzettingen soms aanvechtbaar: bijv. Buiks interpretatie van het denken van Comte (blz. 23) en van Adam Smith (blz. 163). Ditzelfde geldt voor zijn cultuurhistorische overzichten, met name voor zijn schets van Verlichting en Romantiek in hoofdstuk 1, en zijn behandeling van de ontwikkeling der cultuursociologie in hoofdstuk 7. Daarop valt nogal wat af te dingen, zoals iedere lezer die met deze episodes van de geestesgeschiedenis vertrouwd is, zal merken.

Tenslotte heb ik het als hinderlijk ondervonden dat Buiks zijn rol als vertolker van de gedachten van iemand anders herhaaldelijk vergeet en zich tussen Tocqueville en de lezer plaatst. Dit blijkt onder meer uit de niet weinige passages waarin hij andere Tocqueville-

kenners op de vingers meent te moeten tikken, waarin hij zijn belezenheid etaleert zonder dat dit voor het betoog strikt nodig is, of zijn oordeel geeft over de moderne sociologie.

Een en ander leidt ertoe dat ik zijn boek, hoe aardig ook van opzet, toch helaas minder geslaagd vind dan het had kunnen worden. Legt men het naast een vergelijkbare studie als die van Pierre Birnbaum (*Sociologie de Tocqueville*, Parijs 1970), dan valt de vergelijking in het nadeel van Buiks uit. Dit neemt overigens niet weg dat zijn boek menige belangwekkende beschouwing bevat. Als voorbeeld van de passages die ik met plezier gelezen heb vermeld ik de uiteenzetting over de vraag of Tocqueville als liberaal dan wel als conservatief beschouwd moet worden (blz. 33-40), en de vergelijking van Tocquevilles bijdrage tot de sociologie met die van klassieke sociologen als Marx, Pareto, Weber en anderen (blz. 173-183). Dergelijke passages wijzen er op dat Buiks, indien hij wat meer zelfkritiek aan de dag gelegd zou hebben, een goed boek had kunnen schrijven. Nu is dit jammer genoeg niet het geval.

J.M.M. de Valk